

KAZIMIERZ LIJKA OMI

Obra

ORATIO SUPER POPULUM W DAWNEJ I WSPÓŁCZESNEJ LITURGII

W trzecim wydaniu Mszału Rzymskiego Pawła VI powiększono liczbę modlitw nad ludem, które umieszczono w *Ordo Missae* po uroczystych błogosławieństwach¹, a także dodano takie modlitwy do formularzy mszalnych Wielkiego Postu². Ponadto zachowano jedną modlitwę na zakończenie ceremonii Wielkiego Piątku³ i we Mszy przy udzielaniu bierzmowania⁴. W wyniku ostatnich zmian w Mszału z 2002 r. znalazły się 73 modlitwy nad ludem, gdy tymczasem w pierwszym wydaniu Mszału Pawła VI tych modlitw jest 27, a w drugim — 28⁵. Dodanie modlitw do okresu Wielkiego Postu jest krokiem w kierunku tradycji Kościoła, sięgającej korzeniami okresu patrystycznego i zachowywanej do czasu pierwszego wydania Mszału posoborowego.

1. Geneza modlitw nad ludem

Można przypuszczać, że początki modlitwy nad ludem związanej ze sprawowaniem Eucharystii rysują się w III w.⁶ Źródła pisane liturgii egipskiej i syryjskiej świadczą o istnieniu tej modlitwy w IV w.⁷ Poprzedzała ją zwykle formuła wypowiedziana przez diakona: „Pochylcie głowy wasze przed Bogiem” (*Humiliate capita vestra Deo*) lub jej podobna.

W anaforze zamieszczonej w *Konstytucjach apostoelskich* wezwanie diakona do pochylenia głów następuje po rozdzieleniu Komunii i po modlitwie dziękczynnej biskupa. Diakon powiada: „Pochylcie głowy wasze, pochylicie przed Bogiem przez

---

¹ *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum Ioannis Pauli Pp. II cura recognitum. Editio typica tertia*, Typis Vaticanis 2002, s. 616–620 (dalej: MR 2002).

² *Tamże*, s. 200–290.

³ *Tamże*, s. 332.

⁴ *Tamże*, s. 984.

⁵ *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum. Editio typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1970, s. 507–511, 265 i *Editio typica altera* 1975, s. 507–511, 265, 739 (dalej: MR 1970 i MR 1975).

⁶ J.A. JUNGSMANN, *Missarum sollemnia*, t. II, Freiburg 1952, s. 530.

⁷ *Tamże*.

Jezusa Chrystusa i otrzymanie błogosławieństwo”⁸. Po tym wezwaniu biskup wypowiada modlitwę skierowaną do Boga, wyliczając najpierw boskie przymioty, a potem prosząc o wysłuchanie i błogosławienie tym, którzy pochyłili swoje głowy. Prosi o ich uświęcenie, obronę, pomoc oraz o uwolnienie od Przeciwnika i nieprzyjaciół⁹. Fragment tej modlitwy przejawia cechy charakterystyczne dla modlitw nad ludem. *Konstytucje apostołskie* są dziełem powstałym w Syrii lub Konstantynopolu około 380 r. Jest to kompilacja złożona z istniejących wcześniej tekstów. Księga VIII, w której znajduje się tzw. „Msza klementyńska”, oparta jest na *Tradycji apostołskiej* Hipolita z 215 r., choć mocno zmienionej w wielu partiach.

Kościół etiopski posiada anaforę datowaną na IV w., której autorstwo przypisuje się św. Janowi Chryzostomowi¹⁰. Znajdują się w niej charakterystyczne wezwania diakona w trzech różnych miejscach. Przed epiklezą diakon mówi: „Pochylicie głowy wasze przed Panem”; druga zachęta do pochylenia głowy zachodzi przed modlitwą przebaczenia i błagania: „Ci, którzy stoją, niech pochyłą głowy”; kolejny raz diakon zwraca się do pojednanych pokutników: „Ci, którzy pokutowali, pochylicie wasze głowy”. Wezwania te są związane z modlitwami poprzedzającymi Komunię. Po przyjęciu Komunii kapłan odmawia modlitwę zwaną *Przewodnikiem duszy*, w której jest mowa o zginaniu się przed chwałą Bożą w pokłonie, w duszy, w ciele i w duchu. Obejmuje ona również prośbę o błogosławieństwo dla wiernych i dla ich pracy. Na końcu znajduje się modlitwa „nałożenia rąk” złączona z dziękczynieniem.

W liturgii rzymskiej odpowiednikiem modlitwy, w czasie której wierni pochyłają głowy, jest *oratio super populum*. Spotyka się ją już w najstarszych sakramentarzach, gdzie stanowi element zakończenia Mszy św.

Najbogatszy i najstarszy zbiór tych modlitw znajduje się w Sakramentarzu z Weroni, który zawiera prawie 300 formularzy mszalnych od kwietnia do grudnia. Liczne formularze odnoszą się do tego samego obchodu, np. uroczystość Bożego Narodzenia ma 8 formularzy, a uroczystość świętych Piotra i Pawła — aż 28. Autorami tych tekstów byli niektórzy papieże z okresu od IV do VI w. Wymienia się tu: Syrycjusza († 398), Leona Wielkiego († 461), Feliksa III († 492), Gelazego († 496) i Wigiliusza († 555)¹¹. W sakramentarzu modlitwa nad ludem nie posiada tytułu i występuje

⁸ *Konstytucje apostołskie* VIII, 11-15, w: F.X. FUNK, *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*, t. I, Paderborn 1905, s. 496–520; tekst polski zob. B. MOKRZYCKI, *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983, s. 468–478.

⁹ MOKRZYCKI, *dz. cyt.*, s. 477n.

¹⁰ *Liturgia Etiopica. Revisione e ristampa del „Messale Etiopico” plenaria seconda*, Roma 1946, s. 103–108; A. HÄNGGI, J. PAHL, *Prax Eucharistica. Textus e variis liturgiis antiquioribus selecti* (Spicilegium Fribourgense 12), Fribourg 1968, s. 189–193; H. PAPROCKI, *Wieczera mistyczna. Anafory eucharystyczne chrześcijańskiego Wschodu*, Warszawa 1988, s. 105–114.

¹¹ L.C. MOHLBERG, *Sacramentarium Veronense* (Cod. Bobl. Capit. Veron. LXXXV 80, *Rerum Ecclesiasticarum Documenta, Series maior, Fontes I*), Roma 1978 (dalej: Ve); J.W. BOGUNIEWSKI, *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*, Kraków 2001, s. 59.

na końcu każdego z formularzy mszalnych. Jej stosowanie nie jest więc ograniczone do jakiegoś okresu roku liturgicznego, ale jest ona złączona z każdą Mszą św. O do wartościowaniu tej modlitwy przez wiernych świadczy wydarzenie opisane w *Liber pontificalis*. W 538 r., w dniu św. Cecylii, papież Wigiliusz sprawował Eucharystię w kościele stacyjnym. W czasie rozdzielania Komunii przybył wysłannik cesarza, aby aresztować papieża i dostarczyć go do Bizancjum. Wierni towarzyszyli papieżowi aż do portu, prosząc, aby odmówił modlitwę (*ut orationem ab eo acciperent*). Papież odmówił ją, lud odpowiedział *Amen*, wtedy statek podniósł kotwicę¹².

Nieco inaczej przedstawia się sprawa związana z modlitwami nad ludem w Sakramentarzu Gelazjańskim, skomponowanym w VII w. i zawierającym teksty z V w. Papież Gelazy jest nie tyle autorem tego kodeksu, co jego propagatorem¹³. Księga ta służyła prezbiterom w kościołach tytularnych Rzymu. Modlitwa nad ludem nosi tytuł *ad populum* i występuje w formularzach mszalnych na Boże Narodzenie i oktawę, na Objawienie, Siedemdziesiątnicę, Sześćdziesiątnicę, Pięćdziesiątnicę, na niedziele i dni powszednie Wielkiego Postu, na Wielki Czwartek, na okres wielkanocny w parafii, na Wniebowstąpienie, Zesłanie Ducha Świętego i na Dni Kwartałne. Ponadto jest ona w Mszach obrzędowych i w Mszach na dni powszednie¹⁴. Tych oracji nie mają obchody świętych, z wyjątkiem trzech świąt przypadających po Bożym Narodzeniu¹⁵. Jeden z formularzy niedzielnych posiada dwie takie modlitwy¹⁶.

Sakramentarz Gregoriański ułożony został przez papieża Grzegorza Wielkiego († 604). Zamieścił on w nim modlitwy ułożone przez siebie i swoich poprzedników. Księga ta była przeznaczona do użytku papieża i służyła celebracjom w kościołach stacyjnych¹⁷. Modlitwa nad ludem nosi tutaj tytuł *super populum* i występuje w święto „Spotkania” (*Hypapanii*) Najświętszej Maryi Panny (2 lutego) oraz w dni powszednie Wielkiego Postu¹⁸. Oracje mają charakter przede wszystkim pokutny. Do innych okresów roku liturgicznego ta modlitwa nie weszła prawdopodobnie dlatego, że w liturgii papieskiej końcowe błogosławieństwo przybrało specyficzną formę, o czym informuje *Ordo Romanus I* z końca VII w. Otóż do papieża wracającego po Mszy św. od katedry do zakrystii różne grupy wiernych kierowały prośbę o błogosławieństwo: *Jube domne benedicere*, a papież odpowiadał: *Benedicat nos Dominus*. Niektórzy

¹² L. DUCHESNE, *Le Liber pontificalis*, t. I, Paris 1886, s. 297; JUNGSMANN, *dz. cyt.*, s. 531; B. NADOLSKI, *Liturgika*, t. IV, Poznań 1992, s. 266.

¹³ BOGUNIOWSKI, *dz. cyt.*, s. 72.

¹⁴ L.C. MOHLBERG, L. EIZENHÖFER, P. SIFFRIN, *Liber sacramentorum Romanae Ecclesiae ordinis anni circuli* (Cod. Vat. Reg. Lat. 316/ Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56, *Sacramentarium Gelasianum*, *Rerum Ecclesiasticarum Documenta, Series maior, Fontes IV*), Roma 1960 (dalej: GeV); por. M. BARBA, *Il Messale Romano. Tradizione e progresso nella terza edizione tipica*, Città del Vaticano 2004, s. 119.

¹⁵ GeV 35, 41, 47.

¹⁶ GeV 1331, 1332.

¹⁷ BOGUNIOWSKI, *dz. cyt.*, s. 77.

¹⁸ J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien. Ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits*, t. I, (Spicilegium Friburgense 16), Fribourg 1971 (dalej: GRH).

przypuszczają, że modlitwy *super populum* pozostawiono w okresie Wielkiego Postu ze względu na pokutników, zaś w pozostałych celebracjach zostały one zastąpione przez wspomniane błogosławieństwo papieskie¹⁹.

Ordo Romanus XXII z końca VIII w. przekazuje, że w Rzymie w okresie Wielkiego Postu w liturgii pontyfikalnej po modlitwie po Komunii diakon mówi: *Humiliate capita vestra Deo*, zaś duchowni odpowiadają: *Deo gratias*. Następnie jest odmawiana *oratio super populum*, po której diakon wypowiada: *Ite Missa est*²⁰.

Autorzy średniowiecza utrzymują, że ograniczenie modlitwy *super populum* do Wielkiego Postu było umotywowane szczególnym charakterem tego okresu, który cechuje się walką duchową wymagającą dodatkowego błogosławieństwa. Inni uważali, że modlitwa odnosiła się do tych, którzy w dniach Wielkiego Postu nie mogli przyjmować Komunii i modlitwa ta zastępowała eulogie²¹. Wydaje się, że odmawianie tych modlitw w okresie Wielkiego Postu ma związek z dyscypliną pokutną, która w czasach Grzegorza Wielkiego była bardziej intensywna niż w innych okresach roku. Brak tych modlitw w niedziele tego okresu tłumaczy się faktem, że niedziela ma charakter radosny, nie zaś pokutny²².

2. Modlitwy nad ludem w Mszałe Piusa V i w Mszałe Pawła VI

Mszał Piusa V z 1570 r. zachował modlitwy *super populum* w dni powszednie Wielkiego Postu. Modlitwę poprzedza wezwanie: *Oremus* i *Humiliate capita vestra Deo*²³. M. Augé zauważył, że niektóre z tych modlitw miały pierwotnie inne przeznaczenie. W Sakramentarzu z Werony występują one jako kolekty lub modlitwy nad darami, a w Mszałe Piusa V znalazły zastosowanie jako modlitwy nad ludem. Z kolei liczne modlitwy nad ludem z tego sakramentarza weszły do mszału z 1570 r. jako kolekty lub modlitwy po Komunii²⁴.

Po reformie Triduum Paschalnego w *Ordo* z 1956 r. znalazły się trzy modlitwy po Komunii w Wielki Piątek²⁵. Pierwsza z tych modlitw, zaczynająca się od słów: *Super populum tuum, quaesumus, Domine*, pochodzi z Sakramentarza z Werony,

¹⁹ N.M. DENIS-BOULET, *Analyse des rites et des prières de la Messe*, w: A.G. MARTIMORT, *L'Eglise en prière*, Paris 1961, s. 431.

²⁰ M. ANDRIEU, *Les Ordines Romani du haut Moyen Âge*, t. III, Louvain 1974, s. 261; zob. też PL 78, 949 B.

²¹ JUNGSMANN, *dz. cyt.*, s. 532; NADOLSKI, *dz. cyt.*, s. 266.

²² NADOLSKI, *dz. cyt.*, s. 266.

²³ *Missale Romanum ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum s. Pii V Pontificis Maximi jussu editum, aliorum pontificum cura recognitum. Editio vigesima septima juxta typicam Vaticanam*, Turonibus 1950, s. 60n.

²⁴ M. AUGÉ, *Clasificación, autores y estructura de las oraciones „Super populum” del Veronense, „Claretianum”* 8 (1969), s. 243–310.

²⁵ *Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus. Editio typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1956, s. 100.

w którym stanowi modlitwę nad ludem odmawianą w grudniu²⁶. W Mszału Pawła VI z 1970 r. modlitwa ta jest odmawiana na zakończenie liturgii Wielkiego Piątku i poprzedza ją tytuł *Oratio super populum*²⁷. Taka sama sytuacja jest w trzecim wydaniu Mszału²⁸. Ponadto w drugim i trzecim wydaniu tego Mszału dodana została modlitwa nad ludem do Mszy przy udzielaniu bierzmowania²⁹.

Zagadnieniu modlitwy nad ludem poświęcono wiele uwagi w czasie trwania Soboru Watykańskiego II, a także po jego zakończeniu. Rada do Wykonania Konstytucji o Liturgii Świętej we wrześniu 1964 r. postanowiła, że *oratio super populum* należy zachować i nadać jej szczególny charakter błogosławieństwa, pozostawiając otwartym problem jej zastosowania³⁰. W latach 1965–1968 dyskutowano nad kwestią końcowego błogosławieństwa; niektórzy byli za tym, aby błogosławieństwo opuścić, gdyż modlitwa nad ludem odmawiana przez kapłana z wyciągniętymi rękoma nie wymaga dodatkowego błogosławieństwa, inni zaś byli za jego zachowaniem³¹. W październiku 1968 r. poddano ten problem głosowaniu, w którym zdecydowana większość Ojców Soboru opowiedziała się za zachowaniem końcowego błogosławieństwa³². W pierwszym wydaniu Mszału Pawła VI po modlitwie nad ludem jest błogosławieństwo zaczynające się od słów: *Et benedictio Dei omnipotentis*, natomiast w drugim wydaniu tego Mszału jest wersja: *Benedicat vos omnipotens Deus*³³. Modlitwy zostały ponumerowane od 1 do 26 i dwie ostatnie przeznaczono na obchody związane ze świętymi (*In festis Sanctorum*)³⁴. Mogą one być stosowane nie tylko z dowolnym formularzem mszalnym, ale można je wykorzystać na zakończenie liturgii słowa, godziny kanonicznej i obrzędów sakramentów³⁵. W polskim wydaniu mszału z 1986 r., XVII modlitwę przeznaczono na Wielki Tydzień, modlitwy XVIII–XXIV złączono z okresem wielkanocnym, zaś dwie ostatnie można odmawiać w liturgiczne dni świętych³⁶. Spośród 26 oracji 9 pochodzi z Sakramentarza z Werony, 11 — z Sakramentarza Gelazjańskiego, 4 — z Sakramentarza Gregoriańskiego i 2 — z mszału przedsołoborowego z 1962 r., które wywodzą się z Sakramentarza z Werony³⁷. Szczegółowo ta kwestia wygląda następująco³⁸:

²⁶ Ve 1324; w wersji z 1956 r. znajduje się dodatkowy fragment: *qui mortem Filii tui in spe suae resurrectionis recoluit*.

²⁷ MR 1970 i MR 1975, s. 265.

²⁸ MR 2002, s. 332.

²⁹ MR 1975, s. 739 i MR 2002, s. 984.

³⁰ BARBA, *dz. cyt.*, s. 123.

³¹ *Tamże*, s. 124.

³² *Tamże*, s. 128.

³³ MR 1970 i MR 1975, s. 507.

³⁴ *Tamże*, s. 511.

³⁵ *Tamże*, s. 507; MR 2002, s. 616 również mówi o takim zastosowaniu tych modlitw.

³⁶ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, s. 397*–398* (dalej: MRP).

³⁷ BARBA, *dz. cyt.*, s. 130–140.

³⁸ MR 1970 i MR 1975, s. 507–511. Zamiast Mszału z 1962 r. korzysta się z: *Mszal Rzymski łacińsko-polski*, Paris 1968 (dalej: MRŁP); opracowano na podstawie: BARBA, *dz. cyt.*, s. 130–140.

- 1 — Ve 1325; GeV 11314 — GeV 1280;
- 2 — Ve 659; por. GeV 9815 — Ve 664; por. GeV 224; MRŁP, s. 148;
- 3 — GrH 187; GeV 123; MRŁP, s. 8916 — Ve 898; por. GeV 233; MRŁP, s. 152;
- 4 — por. Ve 581; GeV 12817 — por. GrH 327; MRŁP, s. 171;
- 5 — Ve 1079; por. GeV 133; MRŁP, s. 9618 — por. GeV 177 i 343;
- 6 — por. GeV 172 i 338; Ve 107319 — GeV 1273;
- 7 — GeV 16720 — GeV 1276;
- 8 — Ve 887; por. GeV 182; GrH 22021 — GeV 1281; por. GrH 890;
- 9 — GeV 19222 — GeV 1312;
- 10 — Ve 246 i 16823 — Ve 1050; GeV 1332;
- 11 — GrH 247 i 854; por. MRŁP, s. 12024 — Ve 35; por. GrH 906;
- 12 — GeV 127825 — Ve 51 i 24;
- 13 — GrH 255; MRŁP, s. 12426 — por. GeV 1277.

Modlitwa I i XXII wywodzi się z kolekty, zaś pozostałe z modlitw nad ludem.

Trzecie wydanie Mszału Pawła VI obejmuje 43 modlitwy *super populum* na Wielki Post, jedną na Wielki Piątek i 28 modlitw w *Ordo Missae*. Rubryki Mszału informują, że orację poprzedza wezwanie diakona lub kapłana: *Inclinate vos ad benedictionem*, lub inne, po czym kapłan wyciąga ręce nad ludem i odmawia modlitwę, po której wierni odpowiadają: *Amen*. Błogosławieństwo końcowe jest takie jak w pierwszym wydaniu Mszału (*Et benedictio...*)³⁹

Modlitwy na Wielki Post pochodzą z kilku źródeł: 22 oracje z Sakramentarza z Werony, 7 — z *Gelasianum*, 8 — z *Gregorianum*, 2 — z Mszału Paryskiego z 1738 r.⁴⁰, 3 — z Mszału Rzymskiego z 1962 r. i jedna jest nową kompilacją⁴¹. W wykazie szczegółowym geneza modlitw wielkopostnych w MR 2002 przedstawia się następująco⁴²:

- Środa Popielcowa — MRŁP, s. 69 i 74;
- czwartek po Popielcu — nowa kompozycja;
- piątek po Popielcu — GeV 204 i *Supplementum Anianense* 1724;
- sobota po Popielcu — GeV 248; por. Ve 568;
- I niedziela W. Postu — Ve 1324; por. GeV 108;
- poniedziałek — GrH 183; por. MRŁP, s. 88;
- wtorek — MRŁP, s. 79 i Ve 1104;
- środa — Ve 1062; por. MRŁP, s. 78;
- czwartek — Ve 637;
- piątek — Ve 1317 i GrH 200;

³⁹ MR 2002, s. 616.

⁴⁰ C. JOHNSON, A. WARD, *Missale Parisiense anno 1738 publici iuris factum*, Roma 1993 (dalej: MP 1738).

⁴¹ BARBA, *dz. cyt.*, s. 140–162.

⁴² Opracowano na podstawie: BARBA, *dz. cyt.*, s. 141–162.

sobota — Ve 1079; por. GeV 133; MRŁP, s. 96; MR 1975, s. 508, nr 5;
 II niedziela W. Postu — MP 1738, 3141;
 poniedziałek — Ve 1050; GeV 1332; por. MR 1975, s. 510, nr 23;
 wtorek — GrH 212; por. MRŁP, s. 104;
 środa — Ve 659; por. GeV 98; MR 1975, s. 502, nr 2;
 czwartek — Ve 887 i 1104;
 piątek — GrH 224; por. MRŁP, s. 142;
 sobota — GeV 1195; por. MRŁP, s. 132;
 III niedziela W. Postu — Ve 597 i 599;
 poniedziałek — Ve 898; por. MRŁP, s. 152; MR 1975, s. 509, nr 16;
 wtorek — Ve 379; por. GeV 238; MRŁP, s. 134;
 środa — por. Ve 882; GeV 547;
 czwartek — Ve 1066;
 piątek — GeV 192; por. MR 1975, s. 508, nr 9;
 sobota — GrH 225; por. MRŁP, s. 124; MR 1975, s. 509, nr 13;
 IV niedziela W. Postu — Ve 46;
 poniedziałek — Ve 1020; por. GeV 253;
 wtorek — por. GeV 209;
 środa — Ve 834; por. GeV 1112;
 czwartek — Ve 35; por. GrH 906; MR 1975, s. 510, nr 24;
 piątek — GeV 93;
 sobota — Ve 1315; por. GeV 73;
 V niedziela W. Postu — Ve 246 i 168; por. MR 1975, s. 508, nr 10;
 poniedziałek — Ve 1208; por. GeV 267; MP 1738, 560;
 wtorek — GrH 284; por. MRŁP, s. 138;
 środa — GrH 208; por. MRŁP, s. 102 i 146;
 czwartek — Ve 664; por. GeV 224; MRŁP, s. 148; MR 1975, s. 509, nr 15;
 piątek — MRŁP, s. 119 i 150; Ve 648;
 sobota — por. MP 1738, 962; Ve 448;
 Niedziela Palmowa — por. GrH 327; MRŁP, s. 171; MR 1975, s. 509, nr 17;
 W. Poniedziałek — Ve 904 i 639;
 W. Wtorek — GrH 322; por. MRŁP, s. 168;
 W. Środa — GeV 177; por. MR 1975, s. 509, nr 18.

Powyższy zestaw wyraźnie ukazuje, że zdecydowana większość modlitw wywodzi się z sakramentarzy rzymskich. W niektórych przypadkach oracje z Mszału Rzymskiego z 2002 r. powstały na bazie innych modlitw niż *super populum*. W Środę Popielcową jest modlitwa skomponowana z wyrażen zawartych w dwóch modlitwach na błogosławieństwo popiołu i w modlitwie nad ludem. Nowa modlitwa z czwartku po Popielcu oparta jest częściowo na Ps 15,11. Modlitwa z piątku po Popielcu ma zakończenie wzięte z prefacji Mszy wotywniej z *Supplementum Anianense* Sakramentarza Gregoriańskiego. Modlitwę z piątku I tygodnia ułożono w oparciu o kolektę

i modlitwę nad darami. Tekst modlitwy z II niedzieli W. Postu bazuje na sekrecie z Przemienienia Pańskiego. Modlitwa z soboty II tygodnia powstała w oparciu o tekst kolekty. Fragment modlitwy z niedzieli III tygodnia ma również swoje źródło w kolekcie. Orację z czwartku III tygodnia stanowi fragment prefacji *In natale episcoporum, mense septembri*. Niektóre wyrażenia modlitwy z piątku V tygodnia pochodzą z kolekty. Bazą do powstania modlitwy z Wielkiego Poniedziałku była *oratio super populum* i kolekta.

Na 28 modlitw zamieszczonych w *Ordo Missae* Mszału z 2002 r., 13 modlitw wzięto z Mszału z 1975 r. i dodano 15 modlitw nowych, z których dwie pochodzą z Mszału przedsoborowego i 13 z Sakramentarza z Werony. Pochodzenie nowych modlitw ukazuje poniższy zestaw⁴³:

- 6 — MRŁP, s. 37117 — Ve 132922 — Ve 1038;
- 11 — MRŁP, s. 37218 — Ve 109623 — por. Ve 834;
- 14 — Ve 117419 — Ve 91524 — Ve 931;
- 15 — Ve 93720 — Ve 125725 — Ve 1127;
- 16 — Ve 97021 — Ve 112226 — Ve 1101.

Modlitwa VI w Mszałe przedsoborowym była kolektą na XX niedzielę po Zesłaniu Ducha Świętego, zaś modlitwa XI była również kolektą na XXI niedzielę po Zesłaniu Ducha Świętego. Kolejne trzynaście modlitw (XIV–XXVI) mają swoje źródło w modlitwach nad ludem.

3. Natura i treść modlitw nad ludem

W modlitwach eucharystii mniejszej, takich jak kolekta, nad darami i po Komunii, prośby są wyrażane przez celebransa w imieniu całego zgromadzenia liturgicznego. Kieruje on je do Boga, posługując się zaimkiem osobowym „my”, który występuje w różnych przypadkach. Natomiast modlitwa nad ludem w Mszałe z 2002 r. ma inny charakter. Kapłan nie włącza do prośby samego siebie, ale zwraca się w sprawach wspólnoty jako autentyczny pośrednik między Bogiem a Jego ludem⁴⁴. Wyjątek tu stanowi modlitwa z czwartku III tygodnia Wielkiego Postu, gdzie celebrans zwraca się do Pana w pierwszej osobie liczby mnogiej: *Clementiam tuam imploramus, Domine, in misericordia tua confidentes (...)*⁴⁵.

Modlitwa składa się z wezwania skierowanego do Boga (*Deus, Domine*), w niektórych modlitwach dołączony jest przymiot Boga (*omnipotens, misericors, noster*), potem następuje prośba i konkluzja (*Per Christum*).

⁴³ Por. BARBA, *dz. cyt.*, s. 162–168; cyfry po lewej stronie odnoszą się do numeru modlitwy podanego w MR 2002, s. 616–620.

⁴⁴ A. MENEGHETTI, *Tempo di Quaresima e di Pasqua*, RiL 4 (2003), s. 597.

⁴⁵ MR 2002, s. 235.

W trzecim wydaniu Mszału Pawła VI modlitwy nad ludem z dni powszednich Wielkiego Postu poprzedza rubryka informująca, że modlitwę odmawia się wedle uznania celebransa (*ad libitum adhibenda*), natomiast w niedzielnych formularzach tej rubryki nie ma, z czego zdaje się wynikać, że w niedziele Wielkiego Postu modlitwę należy odmawiać. W Mszale znajduje się jeszcze rubryka zachęcająca do odmawiania tej modlitwy w dni powszednie tego okresu: *In feriis huius temporis opportune adhiberi potest in fine Missae, ante benedictionem finalem, oratio super populum, pro unoquoque die ponitur*⁴⁶.

W czasie modlitwy nad ludem wierni stoją z pochyłą głową. Pokłon jest znakiem czci, szacunku i uwielbienia, a także usposobienia pokutnego, zwłaszcza wtedy, gdy modlitwa ma związek z prośbą o oczyszczenie z grzechów⁴⁷. Jest to też charakterystyczny gest dla przyjmujących błogosławieństwo. Poprzez ten gest wyznaje się wiarę, że wszystko pochodzi od Ojca przez Chrystusa w Duchu Świętym. Jest to też wyraz świadomości, że dzięki Bożemu błogosławieństwu można wypełniać Jego zamiary, można realizować Jego wolę w codziennym życiu, a przede wszystkim można żyć nadzieją krzyża⁴⁸. Pochylenie głowy jest też wyrazem pomniejszenia siebie na znak czci wobec Boga⁴⁹. Jest to postawa pokory, żalu i zarazem skupienia uwagi⁵⁰. Można w tej postawie widzieć również znak poczucia odpowiedzialności za grzechy⁵¹. W czasie modlitwy nad ludem wierni pochylają głowy, oczekując od Boga miłosierdzia, przebaczenia, błogosławieństwa i różnych łask potrzebnych do realizowania drogi zbawienia.

Kapłan wyciąga podczas modlitwy ręce w geście epikletycznym, przez co sprowadza na lud Ducha Świętego, który daje moc i natchnienie do podejmowania i realizowania właściwych wyborów w duchu Ewangelii i zapewnia, że Bóg jest zawsze obecny i nigdy nie zawodzi⁵². Gest ten wraz ze słowami modlitwy dokonuje w duszach wierzących przemiany i uświęcenia. Jest to gest ubogacający i kontynuujący dary, jakie niesie dla wiernych Eucharystia. Jako gest liturgiczny, wyciągnięcie rąk znane jest już w Starym Testamencie. Arcykapłan Szymon, wspomniany w Księdze Syracha, po skończonych obrzędach w świątyni „wyciąga ręce nad całym zgromadzeniem synów Izraela, aby dać swymi wargami błogosławieństwo Pana, i aby się chlubić Jego imieniem. (...) lud oddawał pokłon, by przyjąć błogosławieństwo od Najwyższego” (Syr 50,20-21).

Modlitwa nad ludem jest błaganiami o błogosławieństwo złączone z gamą różnych spraw doczesnych i duchowych⁵³. W prośbach celebrans zwraca się do Boga

⁴⁶ MR 2002, s. 196, nr 3.

⁴⁷ H. DREWNIAK, *Znaki liturgiczne i symbole jako narzędzie i treść katechizacji*, Kraków 2001, s. 163.

⁴⁸ Por. A. DONGHI, *Gesty i słowa*, tl. A. Hajduk, Kraków 1999, s. 73.

⁴⁹ R. BERGER, *Mały słownik liturgiczny*, Poznań 1990, s. 120.

⁵⁰ Por. M. WOJCIECHOWSKI, *Język gestów w Starym Testamencie*, RBL 41 (1988), nr 6, s. 506.

⁵¹ A.J. NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, cz. I, Płock 1993, s. 1033.

⁵² DONGHI, *dz. cyt.*, s. 65.

⁵³ MENEGHETTI, *art. cyt.*, s. 598.

łaskawego i miłosiernego z naleganiem, aby przedmiot błogosławieństwa był trwały, nieustający, aby wzmacniał i pomagał wytrwać w dobrym. Prośba dotyczy całej osoby, jej ciała i ducha. Człowiek jest pobudzany do zachowywania postaw zewnętrznych sprzyjających zwycięstwu nad złem i do życia Ewangelią. Postawy zewnętrzne mają prowadzić do przejrzystości wewnętrznej, do czystości ducha⁵⁴.

Nie sposób tutaj omówić treści zawarte w modlitwach nad ludem w Sakramentarzu z Werony, które znajdują się w każdym formularzu mszalnym. Również Sakramentarz Gelazjański ma tych modlitw bardzo dużo, dlatego ograniczymy się do omówienia modlitw na Wielki Post. *Gelasianum* posiada w tym okresie roku liturgicznego 38 modlitw *ad populum*, z czego kilka powtarza się. Zaczynają się one od słów: *Concede, Defende, Esto, Respice* itp., lub na wstępie wskazują na wspólnotę: *familiam tuam, plebs tua, populum tuum* itd. Główna tematyka modlitw koncentruje się wokół kilku podstawowych kwestii. Są tu prośby o pomoc w przeżywaniu Wielkiego Postu, o wsparcie w duchowej walce i o duchowe dary⁵⁵. Modlitwy ukazują Wielki Post jako okres przybliżania się do tajemnicy paschalnej Chrystusa i przypominają, że chrześcijanin uczestniczy w tej tajemnicy dzięki przyjętemu sakramentowi chrztu. Musi on jednak przeciwstawiać się atakom złego ducha, szukając pomocy i obrony w modlitwie kierowanej do Boga; musi wyzbywać się grzechów, aby być wolnym od wpływów nieprzyjaciela. Do zwycięstwa potrzebna jest łaska odnowy i przemiany oraz pomoc i obrona. Dawcą tego wszystkiego jest Bóg, który udziela również umocnienia płynącego poprzez błogosławieństwo i sprawia wzrost wiary, pobożności oraz prowadzi ku wiecznemu zbawieniu.

Sakramentarz Gregoriański posiada w Wielkim Poście 35 modlitw *super populum*. Nie ma ich w niedziele i w sobotę Dni Kwartalnych. Niektóre oracje powtarzają się. W modlitwach Kościół z ufnością woła do Boga o światło łaski, o odnowę życia, miłosierdzie i różne dary. Bóg wspiera człowieka w nawróceniu, w uwolnieniu od grzechów i zła oraz pomaga mu oplakiwać popełnione grzechy. Kościół prosi Boga o przemianę życia swego ludu, o przywrócenie niewinności, o zdrowie duszy i ciała, o zmiłowanie i o czynienie tego, co podoba się Bogu⁵⁶.

Mszał Piusa V z 1570 r. wprowadzony w całym Kościele rzymskim przetrwał z niewielkimi poprawkami przez cztery wieki. W 1962 r. ukazało się ostatnie typiczne wydanie jego. Posiada on 37 modlitw *super populum*, które występują w formularzach Wielkiego Postu poza niedzielami⁵⁷. Prośby w nich zawarte dotyczą: niebieskiej pomocy, przebaczenia win, oczyszczenia z grzechów, umocnienia darami, odwrócenia kary, oddalenia nieprawości, oświecenia umysłów, zrozumienia tajemnic, światła Bożej łaski, umocnienia błogosławieństwem, radowania się Bożymi dobrodziejstwami

⁵⁴ *Tamże*.

⁵⁵ Por. J. MIAZEK, *Misterium Wielkiego Postu w modlitwach mszalnych dawnej i współczesnej liturgii rzymskiej*, Warszawa 1997, s. 81–85.

⁵⁶ *Tamże*, s. 121–126.

⁵⁷ MRŁP, s. 74–171.

mi, miłosierdzia, uleczenia choroby dusz, przebaczenia, stałości w wierze, wsparcia, dobroci, odnowienia życia, zdrowia duszy i ciała, ochrony i opieki, pomocy, wyzwolenia od niebezpieczeństw, ustrzeżenia od nieprawości, wybawienia od zła, służby w pokoju, miłowania, pomnożenia ludu, pokonania przeciwności, pozytywnej odpowiedzi ze strony Boga, zmiłowania i ulgi w doświadczeniach, wypełnienia pragnień, oddalenia grzechów i ich opłakiwania, łaski pocieszenia, służenia według Bożej woli, łaskawości, pouczenia, dążenia do dóbr wiecznych, doczekania z radością obchodu tajemnic, oczyszczenia z dawnego zepsucia, odnowienia w świętości i łaskawego wejrzenia Boga na lud. Najczęściej występuje tutaj błaganie o opiekę i uwolnienie od grzechów.

Jak już wspomniano wcześniej, dwa pierwsze wydania Mszału Pawła VI posiadają 26 modlitw nad ludem w jednym bloku i jedną modlitwę na Wielki Piątek. Jedenaście modlitw z „bloku” (nr: 2, 5, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 18, 23, 24) znalazło się w trzecim wydaniu Mszału wśród modlitw nad ludem w Wielkim Poście. Prośby pozostałych piętnastu modlitw w dwóch pierwszych wydaniach Mszału poruszają następujące tematy doczesnej pomocy i litości, zrozumienia wiary i miłowania Eucharystii, świętego błogosławieństwa, nawrócenia, oświecenia wiernych i poznania woli Bożej, odnowienia życia, umocnienia łaską i pełnienia przykazań, miłosierdzia i uwolnienia od zła, radości i siły płynącej z Eucharystii, pokoju i umocnienia błogosławieństwem, świętości, czystości i pouczenia słowem, bratniej miłości, oczyszczenia dusz i ciał, Bożej opieki, unikania grzesznych przyjemności i znajdowania radości, wzrostu życia duchowego, oddawania czci świętym i radowania się z Bożej chwały, zwracania serca ku Bogu i kierowania przez Niego wiernymi⁵⁸.

W trzecim wydaniu Mszału Rzymskiego Pawła VI niektóre modlitwy nad ludem zaczynają się od słów prośby: *Adesto, Tuere, Adveniat, Respice, Benedic, Confirma, Propitiare, Praesta, Da, Rege, Tueatur, Praetende, Concede, Libera, Esto, Misere-re, Largire, Succurre, Conserva*. Lud, nad którym odmawiana jest oracja, to: *populus, plebs, fideles, famuli, familia, filii*. W modlitwach związanych z Wielkim Postem prosi się: o ducha skruchy i nagrodę dla pokutujących, o dojście do Boga, uchronienie od niebezpieczeństw, o obfite błogosławieństwo, umocnienie nadziei, siłę i zbawienie, o oświecenie umysłów i czynienie tego, co jest prawe, o pociechę, cierpliwość i obronę, o opiekę, oczyszczenie z grzechów, miłosierdzie, przemianę wnętrza, zjednoczenie z Chrystusem i dojście do chwały, o umocnienie łaską i miłością, o wysłuchanie błagań, ulgę i przebaczenie, o zdrowie duszy i ciała, spełnienie pragnień, kierowanie sercami wiernych, o łaskę i trwanie w miłości Boga i bliźniego, o ochronę i pouczenie ludu, o oddalenie grzechów i udzielenie woli, która podoba się Bogu, o łaskawość i dobro, o światło Boże i wyzwolenie od zła, o odnowienie zewnętrzne i wewnętrzne, o trwanie w pobożności, obronę, wolność od grzechu i bezpieczeństwo od nieprzyjaciół, o pomoc, życie w świętości, właściwe opłakiwanie zła, o łaskę po-

⁵⁸ MR 1970 i MR 1975, s. 507–511; por. MRP, s. 394*–398*.

cieszenia i bezpieczne słuźenie Bogu, o zmiłowanie, czystość ciała i ducha, o owoce wielkanocnych sakramentów i życie wieczne. Powyższe tematy można również spotkać w innych wielkopostnych tekstach euhologijnych oraz w czytaniach.

Piętnaście nowych modlitw zawartych w *Ordo Missae* (nr 6, 11, 14–26) trzeciego wydania Mszału obejmuje m.in. prośby o: przebaczenie, pokój, opiekę, wolność od przeciwności, pomoc, miłosierdzie, zbawienie, łaskę, pouczenie w sprawach niebieskich, wierność, łaskawość, obronę, wytrwanie w wyznawaniu imienia Bożego, dary oraz radość z dóbr doczesnych i przyszłych⁹⁹.

* * *

W *Missale Romanum* z 2002 r. zauważa się większe dowartościowanie modlitw nad ludem, które znalazły się nie tylko w jednym bloku po uroczystych błogosławieństwach, jak to było w dwóch poprzednich wydaniach Mszału, ale również włączono je do okresu Wielkiego Postu, podobnie jak to miało miejsce w sakramentarzach i Mszałe Piusa V. W trzecim wydaniu Mszału posunięto się jednak dalej, bo modlitwy *super populum* znalazły się nie tylko w wielkopostnych formularzach na dni powszednie, ale także złączono je z formularzami na niedziele tego okresu. Zdecydowana większość modlitw *super populum* wywodzi się z najstarszych sakramentarzy rzymskich. Kapłan odmawiający je jawi się jako pośrednik między Bogiem a ludem, który prosi o różne dary dla wierzących. Obejmują one szeroki zestaw tematów, spośród których najczęściej powtarza się błaganie o przebaczenie grzechów i o pomoc w różnych sprawach związanych z realizacją zbawienia.

---

⁹⁹ MR 2002, s. 616–620.